

Калиграфията и печатарското изкуство в Европа

РОЖЕ ДРЮЕ

Иероглифен надпис от древния град Каркемиш — по горното течение на Ефрат /X — VIII век пр. н. е./

Финикийски надпис върху саркофага на вавилонския цар Ахирам /X век пр. н. е./ Азбуката на древните финикийци е прародител на всички западни писмености

Долу: гръцки букви от съвременен шрифт /вляво/ и букви на кирилица /вдясно/. Кирилицата е създадена през IX век от двамата славянски първоучители Кирил, чието име носи, и Методий. Много покъсно тази азбука е доразвита в печатни букви, опростени в края на XVIII век по нареждане на Петър Велики

ВСИЧКИ печатарски шрифтове, от най-старите до най-съвременните, изписвани с компютър, са създадени на основата на различните видове писмо. Тази приемственост между ръкописната и печатната буква е очевидна в историята на европейското печатарско изкуство.

Създателите на първите азбуки, от които са произлезли западните видове писменост — финикийците и гърците — са били морски народи, които водели колонизаторска политика и трябвало да изпращат твърде далеч четливи и точни послания. Ето защо в произлязлата от тях западна писменост графичните знаци бързо са били опростени. Създаването на фонетична азбука /вместо идеографична система/, съставена само от 20–30 знака за транскрибирането на езика, е решителен етап в този процес, задълбочен от гърците, които усъвършенстват значително финикийската писменост. Тя става основа за широко разпространената в света латинска азбука.

През златния век на древногръцката мисъл — IV век пр. н. е., по пръчковидната си форма буквите от йонийската азбука наподобяват съвременните букви, с които си служим днес. В древността през класическата гръцка и римска епоха се развива *лапидарното* писмо, отличаващо се със стройната си и ясна форма. Наречено е по името на монументалните надписи, издялани върху камък — издълбани с длето и добре открояващи се букви с широки вертикални елементи, които изпъкват и на слънце, и на сянка и отговарят на тогавашните естетически изисквания за хармония и красота. В същото време те са израз и на имперската мощ. Смята се, че в основата на западната графична култура е римският *капиталис* /главни букви/ — ваятелите върху камък са ни оставили възхитителни образци от него.

Кирилицата, разпространена сред православните християни и отговаряща на нуждите на българския и други славянски езици, заимства от тази графична монументалност, развита във височина. Системно използвана като фонетично писмо, тя заменя латинската писменост в славянските държави. Произлязла е от гръцки шрифтове корен. Нейни създатели са апостолите от IX век Кирил и Методий.

След тромавия *квадрата*, основа на всички латински шрифтове, и римския *рустика* — ранната форма на курсива, развитието на шрифтовете и тяхната динамика довеждат до появата на *унциала* с неговите заоблени форми. През IX век Карл Велики налага в Свещената римска империя използването на малката буква *каролингски минускул*. В нея откриваме основните характеристики на т. нар. *малка азбука* в типографията — тя е пратип на сегашната редовна /с малки букви/ латинска азбука. Официалното приемане на този курсивен шрифт не води до изчезването на главните букви, но през целия IX век той преобладава в Западна Европа и служи за модел на всички бъдещи шрифтописци до XV век.

През XII век, когато в Европа се основават университетите, започва да се чувства липса на пергамент. Един нов вид писмо, наречено *готическо*, ъгловато и по-сбито, в което заоблените линии започват да се пречупват, отговаря на тогавашните нужди, като заема минимум място — сякаш мисълта е канализирана и вместена като в

А В Г А Б В
а в у а б в

В началото печатарството е било начин за механично възпроизвеждане на ръчното писмо. Мнозинството от най-старите печатари стигат до печатарската буква, изхождайки от калиграфията. Сътвореното от следващите поколения книгоиздатели също е било повлияно от различни стилове почерци. Вдясно: развитие на западни шрифтове от римско време до XVIII век

	<i>Латинарен</i> /от 600 г. пр. н. е./
	<i>Квадрата</i> — правоъгълен римски шрифт /само с главни букви/
	<i>Рустика</i> — римски курсив /само с главни букви/
	<i>Унциал</i> — закръглен шрифт от III век /само с главни букви/
	<i>Каролингски унцикул</i> /малки — „редовни“/ — VIII–IX век
	<i>Готически</i> — XII–XV век от <i>текстура</i> /вляво/ до <i>ротунда</i> /вдясно/ <i>Капитал</i> — за главните букви /XV–XVI/
	<i>Батарда</i> — XV век
	<i>Хуманистски</i> — възраждащ класическия стил /XIV–XVI/
	<i>Курсив</i> — XV–XVI век
	<i>Заоблен</i> — XVII и XVIII век

решетки. Това ново схващане за графичното изписване е в основата на два шрифта — *текстура*, строг, ъгловат, развит във височина с вертикалност на основните стълбове и използван предимно за църковните книги, и погъвкавия *ротунда* /букви със стилова форма готикоантиква/, с който била отпечатана *Сума теологие* на Тома Аквински.

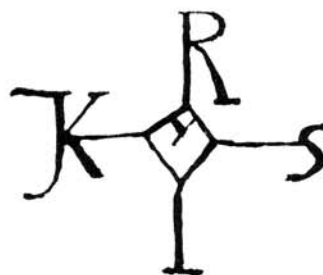
През XV век този готически курсивен шрифт, предназначен за френските образовани класи, е известен като *батард* или *бастарда*. Буквите стават все по-малки с по-широкото използване на очилата. Чак в края на XVI век германците въвеждат главните букви в готическата азбука за нуждите на ксилографията. Дотогава оставяли бели полета за началните букви на всяка страница, които били изписвани от художници на инициални букви и заглавия.

За гравирването германците използвали островърхи букви, понякога с преднамерена начупеност, както показва и самото наименование — *фрактур* /накъсан, начупен/. Великият художник и гравьор Албрехт Дюрер, който се занимавал и с геометрия и смятал, че буквата може да бъде подчинена на математически закони, се заел да наложи в готическия шрифт по-голям ред в структурно отношение. Това възхитително начинание завършило с придаването на пропорционалност на всяка буква.

Към 1440г. немският печатар от Майнц Йохан Гензфлайш, известен като Гутенберг, прави забележителна стъпка. Той обединява и организира всички процеси на печатарското изкуство — изработка на матрици, подвижни метални наборни букви, ръчен леярин инструмент за букви и преса с лост. Това откритие дава тласък за бързото развитие на печатарското изкуство. Библията на Гутенберг — първото голямо произведение на западното печатарско изкуство /42 реда в колона — вж. четвърта корица/, била отпечатана в готически шрифт. Постепенно Гутенберг започва да използва разнообразни видове и модели печатарски букви /около 300/, за да възпроизвежда възможно най-точно различни шрифтове.

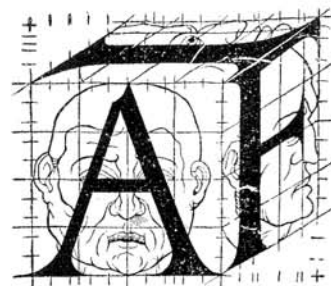
Италианските хуманисти от XV век никак не привикнали към готическия шрифт. Петрарка смятал, че той замъглява погледа, когато се гледа отдалеч, и уморява очите, когато се гледа отблизо, сякаш е създаден за всичко друго, но не и за четене. Италианският ренесанс черпи от изворите на класическата древност и шрифтописците възраждат някогашните монументални букви. Така те възвръщат простотата и чистотата на формата, характерни и за съвременното книгоиздаване. Чрез художниците си Западът преследва една химера — *божествената пропорция*, т. е. математическото съотношение, ключ към красотата. Леонардо да Винчи я търси в човешкото тяло. Търсят я и Дюрер, и известният френски печатар Жофроа Тори, който в труда си по калиграфия и типография *Шанфльори* /1529/ изследва структурата на буквите по пропорциите на човешкото тяло.

Едно важно събитие става причина за нов период в книгопечатането — ограбването на Майнц през 1462 г., което принуждава много от сътрудниците на Гутенберг да напуснат града. Те разпространяват тайните на печатарското изкуство в различни европейски държави. Един от тях, френският гравьор Никола Жансон /Нико-

Подписът на Карл Велики /около 800 г./ Императорът не знаел да пише, затова добавял завъртулка към монограма, рисувана от писаря му

Букви-образци от *Шанфльори* — първия теоретичен труд по калиграфия и печатарски шрифтове /1529/ от френския книгоиздател Франсоа Жофроа Тори. По-късно той става придворен печатар на крал Франсоа I

Орнаментална главна буква в *Библията* /около 1380 г./, приписвана на Пиер Лакомника. Това е едно от най-ранните изображения на човек с очила. Изобретяването на очилата прави възможно използването на много по-дребни шрифтове

is/ epistolas mādato
as destinavit. Ita m
s munitur: cōmeatu
l tutionē accedunt.
is/ arbitratus omnia
eteriri/ instigat Bal
ratu dignam aggreg
it Demetrius. Quo

ABC
abc

Първият курсивен шрифт е създаден към 1500 г. от Франческо Грифо по поръчка на Алдо Мануцио — венециански хуманист и издател, по подражание на полегатия шрифт, използван в папските канцеларии. Вляво: съвременен курсивен *гармонд* по името на създателя му — Клод Гарамонд /около 1480—1561/, заимстван от изданията на Алдо Мануцио

Роман на френския книгоиздател Николас Йенсон /около 1420—1480 г./ е смятан за първия шрифт, съобразен с печатарските правила, а не с ръкописните образци. Вляво: текст, отпечатан с този шрифт

лас Йенсон/ се заселва към 1470 г. във Венеция и там под влияние на хуманистичните ръкописи създава шрифт със серифи навън и навътре, много изчистен и изящен — *роман* /антиква/. Така ще се наричат в бъдеще всички „прави“ шрифтове. Сред наследниците на неговото ателие в този прочут град е и Алдо Мануцио, едно голямо име в европейското книгоиздаване. Мануцио е известен с това, че по негова поръчка болонският гравьор Франческо Грифо създава наклонен шрифт — днешния *курсив*. Отначало той е наричан *алдинска антиква* и наподобява курсива, използван в канцелариите за по-бързо писане.

Шестнадесети век е златният век за калиграфията. Той е свързан с имената на известните калиграфи Лудовико дели Ариги, Уго да Карпи, Джовани-Антонио Талиенте и Палатино в Италия, Жан Бошен във Франция и Роджър Аскам в Англия. С напредъка на гравирването върху мед се появява нов вид курсив, при който буквите завършват с красиви извивки, по-късно доразвити в създадения от Люка Матро и Луи Барбедор шрифт.

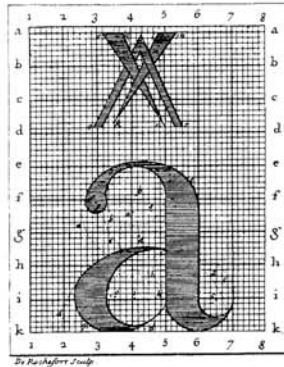
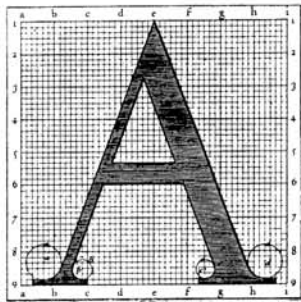
Дейността на Жофроа Тори оказва голямо влияние върху развитието на печатарското изкуство във Франция, но най-известни книгоиздатели са семейство Етиен. Един от тях — Робер Етиен, който бил придворен печатар на Франсоа I, поверил на Клод Гарамонд изтънчеността на кралската поръчка за матрици на гръцки букви. Те били с изчистена и елегантна форма и получили наименованието си *grecs du roi*. Първи търговец на наборни букви, Гарамонд създал и шрифтове от вида антиква и курсив. Те носят неговото име и изиграват първостепенна роля в развитието на европейското печатарско изкуство до края на XVI век.

В условията на разгръщащото се хуманистично движение Кристоф Плантен /вж. стр. 14/, френски книговец и печатар, който живеел в Анверс, осъществява връзката с Холандия. Там се прочул родът печатари Елзевир, чиято дейност продължава до XVIII век. Елзевир дават името си на изящен печатарски шрифт с изострени долни серифи.

През 1692 г. по времето на Луи XIV и на класицизма абат Никола Жожон от Академията на науките е натоварен със създаването на нов шрифт. Т. нар. *кралски роман* /антиквата на крал Луи XIV/, запазен за кралската печатница, бил гравирани от Филип Гранжан. Този шрифт с величествени букви е използван за първи път през 1702 година.

Типографията в Англия през XVIII век се отличава със своята изящност. Гравьорът и букволеяр Уилям Казлън създава много четлив шрифт, който се използва и до днес. С него била отпечатана в Балтимор Декларацията за независимост на САЩ. Друг английски печатар, който преподавал калиграфия — Джон Баскервил, изобретява изтънчен и уравновесен шрифт, предизвикал революция в типографията.

По същото време Луи-Рене Люс, гравьор на френския крал Луи XV, изразява с търсенията си духа на Просвещението и на енциклопедистите, докато Пиер-Симон Фурниер и Франсоа-Амброаз Дидо въвеждат шрифтовата пунктова мерна система. Под влияние на Баскервил синът Дидо и Джамбатиста Болони от Парма създават букви с чиста форма и с много фини полегати и хоризонтални греди, изпълнени в строг стил. През XIX

Буквите „а“ /главна и малка/ с шрифта *кралски роман*, поръчан от Луи XIV изключително за нуждите на дворцовата печатница. Те са дело на Никола Жожон — дъщерин член на комисия, натоварена със създаването на шрифтове, и част от гарнитурата на гравьора Филип Гранжан. Въпросната комисия не се е ръководила от краснописните началници при изричането на всяка буква, помествана в разграфен квадрат като математическо построение

Страница от *Събрания съчинения на Джефри Чосър*, излезли от печат през 1896 г. — най-съвършената книга, издадена от печатницата на Уилям Морис „Келмскот прес“. Като смята за посредствени машинно отпечатаните заглавия, Морис се връща към ръчната преса, собствено произведена хартия, към мастилката и шрифтовете, подходящи за всяка отделна книга. Неговите *Чосър*, отпечатани в черно и червено, съдържат 87 гравюри върху дърво на английския художник и дизайнер Едуард Бърн-Джоунс, богато украсени полета, инициални букви и орнаменти, рисувани от самия Морис

ABC ABC
abc abc

Образи от два шрифта от XVIII век — *баскервил рѳман* /вяляво/ и *дидо рѳман*. Създавайки шрифт, носещ неговото име, англичанинът Джон Баскервил /1706—1775/ отбелязва естетически поврат в развитието на печатарското изкуство. Друга важна стъпка към съвременното книгоиздаване прави във Франция Фирмен Дидо /1764—1836/. Буквите от неговия шрифт са с опростена и изчистена форма

век тяхното влияние се разпространява във Франция и в други европейски страни.

Развитието на литографията /начин на отпечатване с помощта на специален камък, открит през 1796 г., вж. стр. 7/ от чешкия драматург Алоис Зенефелдер, оказва благоприятно влияние върху развитието на шрифт с изъщи и гъвкави помощни линии, заимствани от калиграфията. Още през 1830 г. благодарение на научно-техническия прогрес, на развитието на промишлеността и търговията започва динамично развитие на типографията. Сред най-известните ѳ представители са Александър де Берни и Теофил Бодоар. Тогава на мода са шрифтовете *ежипсиен* с правоъгълни серифи и *батон* /пръчка/, които се използват и до днес във всекидневници и рекламни издания.

Писателят, художник и политик Уилям Морис допринася за обновлението на английското орнаментално изкуство към края на XIX век. Той е инициатор на движение, което черпи вдъхновение от средновековните стилове. Отпечатаните в неговото издателство /след 1890 г. се нарича „Келмскот прес“/ книги се отличават с голямата си графична еднородност и влиянието им е значително. Заедно с Жорж Ориол един от представителите на новото изкуство във Франция е художникът и гравьор Йожен Грасе. Той се ползвал от подкрепата на шрифтолеяра Жорж Пеньо. По-късно със сина си Шарл Пеньо създава комплект печатарски букви, които заемат основно място в типографията до появата на фотонаборната техника през 1956 година. Шрифтът *пеньо*, оформен от френския художник и плакатист Касандр през 1937 г., както и много оригиналният шрифт *бифур* са сред най-сполучливите му творения.

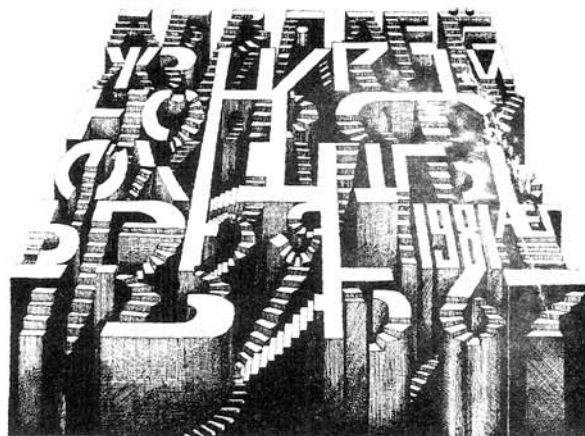
Днес въпреки широкото навлизане на електронизацията младите отново проявяват интерес към калиграфското изкуство, а това насърчава търсенето и създаването на нови шрифтове. Сред съвременните създатели на шрифтове с новата електронна техника са известният немски калиграф Херман Цапф, Адриан Фрутигер от Швейцария, Ладислас Мандел, Жозе Мендоза и Албер Ботон от Франция, както и младият французин Франк Жало с неговия шрифт *арен*.

В зората сме на нов период в развитието на печатарското изкуство. От оловна буквата се превърна в светлинна. На екраните на фотонаборните машини получаваме по-ясна картина на шрифта, разполагаме и с по-големи възможности за творчество в неговия подбор. Скоро с тези машини ще можем да се доближим до изразителността на ръкописното писмо и ще овладеем рисунка на буквите далеч над възможностите на бинарната система на електрониката. Но заради книголюбители те и за да се съхрани цяло едно наследство в печатарското изкуство, оловната буква не бива да изчезне. Дори и да започва нова ера в книгопечатането. ■

РОЖЕ ДРЮЕ, френски професор по графични изкуства и история на графичния дизайн във Висшето училище по приложни изкуства в Париж от 1960 година. Автор е на многобройни изследвания върху старинните и съвременните шрифтове, между които Цивилизацията на писмеността /1977/ и книгата Z /1987/.

BOUGLES

Шрифтът *бифур*, създаден през 1937 г. от френския художник Касандр /псевдоним на Адолф Мурон/

Лабиринт /1981/ — шрифт на Албертас Гурскас /роден през 1935 г./ от Института по изкуствата на Литовската ССР

Дигитално /цифрово/ увеличение на буквата „W“ за електронен набор. Ако тя бъде отпечатана в естествена големина, „стъпките“ на изображението ще са или ще станат невидими

Букви от *арен рѳман* /долу вдясно/ — нов електронен шрифт, създаден от французина Франк Жало, донесъл му награда от международен конкурс през 1987 година. Неговите контури се различават от първите образци на компютърните квадратни букви и бележат възвръщане към изворите на калиграфията. Долу: опит за създаване на курсивен вариант от същия шрифт

XXXX d
ZZZZ z
VVVV v

ABC
abc

Посмъртен портрет на Плантен от фламандския художник Петер Паул Рубенс /1577–1640/. Съхранява се в музея „Плантен и Моретус“

Photo © E. J. Feldt, Anvers

КРИСТОФ ПЛАНТЕН

Майстор-печатарят от Анверс

ФРАНСИН ДЕ НАВ

ФРАНСИН ДЕ НАВ, белгийски историк и палеограф, директор на музея „Плантен и Моретус“ и на Музея на гравюрите в Анверс. Тя е автор на много книги и статии върху историята на този град. Пълният текст на статията е публикуван в книгата Белгия – къщи и хора /Изд. „Нувел едисион Волкаер“ в Брюксел/.

AaBbCcD

КРИСТОФ Плантен е роден през 1520 г. в Сен Авертен, недалеч от френския град Тур, но изучава печатарското и книговезкото изкуство в Кан при Робер Маса. След кратък престой в Париж през 1549 г. се установява в Анверс и работи там като книговец и кожар.

Анверс предоставя големи възможности – градът е икономически център на Западна Европа и идеалното място, където могат да се намерят суровини и материали, необходими за книговезкото изкуство. Градът е и голям финансов пазар, където не е трудно да се намери необходимият капитал за започването на търговия. Освен това привлича и богатата клиентела, проявяваща интерес към всички видове художествени занаяти.

Няколко години по-късно, през 1555, след случайно нараняване Плантен оставя книговезкото изкуство и започва да работи като печатар. Неговото предприятие бързо се превръща в най-голямата печатница в Западна Европа от втората половина на XVI век. През 1559 г. става известен и като издател, след като публикува *Великолепната и пищна траурна церемония по погребението на превеликия и всепобеждаващ император Карл V в Брюксел в ден 29 от декември 1558 г. от неговия син Филип II, католически крал на Испания.*

От 1563 до 1567 г. Плантен отпечатва повече от 200 издания – творби на класически автори в джобен формат, придружени с коментар, църковни книги и библии на староеврейски, богато илюстрирани трудове по анатомия и ботаника.

Вече заможен човек, Плантен се ползва с голяма слава и е заобиколен от влиятелни приятели, сред които е и Габриел де Каяс, секретар на краля на Испания Филип II. Това изиграва решаваща роля за бъдещото развитие на неговото дело. Плантен наистина възнамерява да издаде библейските текстове от Стария и Новия завет. С помощта на Каяс той получава финансова подкрепа от Филип II, който изпраща в Анверс своя кралски секретар, известния хуманист Бенедиктус Ариас Монтанус, за да поеме научното редактиране на изданието. То е завършено за по-малко от пет години – от 1568 до 1573. Резултатът е блестящ – издание на Библията на четири езика /латински, старогръцки, староеврейски и древносирийски/ с подробни обяснителни бележки в осем големи фолио тома. Тази *Библия сакра* или *Библия полиглота* е шедевърът на Плантен, както и най-обемистата книга, издадена някога в Холандия от единствен печатар. Появата ѝ поставя началото на най-благополучния период на Плантеновото дело.

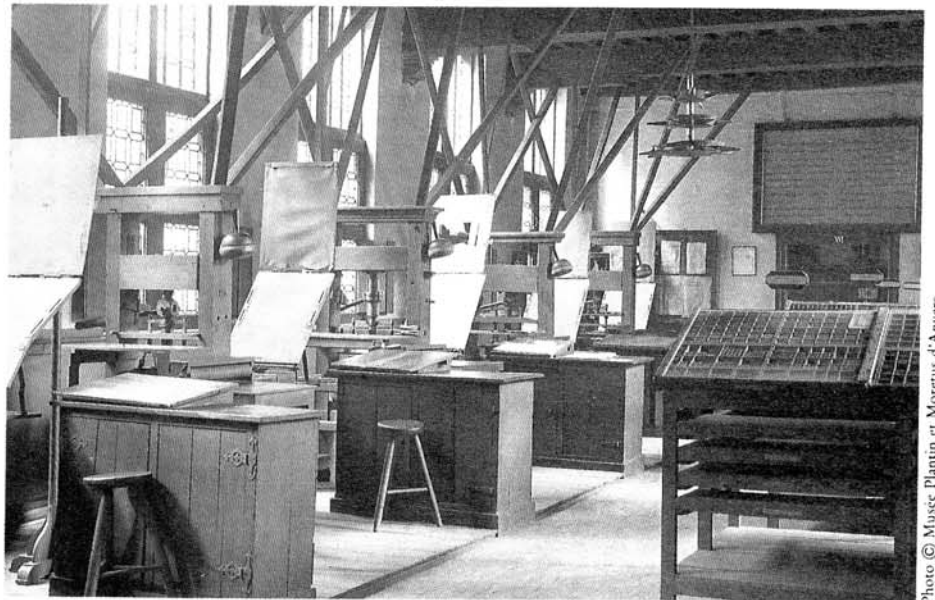
След успеха на многоезичната Библия и с посредничеството на Ариас Монтанус Филип II, който междуременно е назначил Плантен за кралски печатар, сега му предоставя монопола за продажбата на тревници и молитвеници в Испания и отвъдморските испански колонии. Скоро тези колонии стават основните клиенти на неговата печатница, която именно благодарение на тази търговия достига своя най-голям разцвет.

По онова време Плантен притежава 12 преси – това е огромен брой, като се

Фронтиспис от осемтомната *Библия сакра* или *Библия полиглата* на четири езика /латински, старогръцки, староеврейски и древносирийски/ — шедьовъра на Плантен

Photo © Rare Books and Special Collections Division, Bibliothèque du Congrès, Washington, D.C.

Печатницата и къщата на Кристоф Плантен сега са превърнати в музей „Плантен и Moretus“. Възстановени са ателиетата от XVI и XVII век /горе/

Photo © Musée Plantin et Moretus d'Anvers

има предвид, че в най-големите тогавашни печатници във Франция /например на фамилията Етиен/ работят само по четири. Броят на работниците, които той наема, също е потвърждение за преуспяващата му дейност — през 1574 г. само в печатницата живеят и работят 54 души, а като се прибавят към тях и онези, които живеят в домовете си, персоналът му достига около 150 души. Работи се трескаво — обикновено по 12–13 часа на ден. От всяка преса излизат дневно 1250 отпечатани листове, т. е. 2500 страници. Словослагатели, печатари и коректори не са недоволни от това — трудът им се заплаща на бройка и високото производство означава много високо възнаграждение. Работниците от печатница Плантен са сред най-добре платените в цял Анверс.

Плантен не се стреми само към количество, а държи неговата продукция да бъде с най-високо качество. Той използва само първокачествена хартия от Германия, и особено от Франция, тъй като произвежданата в Южна Холандия хартия била с посредствено качество. Печатарските букви също трябвало да бъдат съвършени. Плантен се обръща към най-добрите шрифтооформители на своето време — Клод Гарамонд, Робер Гранжан, Гийом Лебе и Хендрик ван де Кеере. Той изиграва значителна роля в развитието на печатарските шрифтове в Западна Европа, като въвежда в Южна Холандия шрифтовете *антиква* и *курсив*, използвани по онова време във Франция.

Плантен обръща голямо внимание и на качеството на илюстрациите. Той

предпочита гравираните върху мед шампи, които правят отпечатъка по-фин и с по-кolorитни цветове, пред използваните дотогава дървени плочи, постепенно измествани, особено след успеха на Плантевите издания.

Плантен бли също и за съдържанието на своите книги. Въпреки че притежава монопол върху продажбата на църковни текстове, неговите печатарски преси не се ограничават само с отпечатването на требници, молитвеници, сборници с антифони, молитвеници за през деня, часослови и псалтири. Той се заема да издава най-ценните произведения на класически автори, сборници от закони, учебници. Отпечатва първото издание на *Вариарум лекционум libri III* от известния фламандски хуманист Юсте Липсе /Юстус Липсиус/ и на *Оригенис Антверпинае* от Горопиус Беканус /1569/, както и *Дикционариум тевтонико-латинум* /1574/ — първия речник на холандски език, съставен по молба на Плантен от неговия коректор Корнелис Кириан.

Нешастие връхлита Анверс през 1576 г. по време на т. нар. „испанска лудост“ — трагичен епизод от религиозната война, която разкъсва по онова време Нидерландия под испанско владичество. Банди испански наемници опустошават града и ограбват жителите му. Печатницата е пощадена, но на продукцията ѝ е нанесен жесток удар. Тогава Анверс се присъединява към бунтовническите редици на въстаналите срещу испанския абсолютизъм. Търговията с Испания, довела до процъфтяването на предприятието „Плантен“,

запада. През 1578 г. работят само шест печатарски преси и техният брой повече никога няма да надхвърли десет.

При тези обстоятелства Плантен се вижда принуден да склочи съюз с въстаниците. След като е назначен за официален печатар на град Анверс, управляван тогава от магистрат калвинист, той става печатар на херцога на Анжу — френския съюзник на духовния водач на въстанието срещу испанското господство Вилхелм Орански. Това дава възможност на Плантен да възобнови дейността си и много ценни произведения не закъсняват да излязат от печат.

Към края на 1582 г. Плантен е изправен пред нов обрат на съдбата. Тъй като Анверс е застрашен от испанските войски, той решава да открие филиал на север, където да може да разгърне дейността си. Скоро напуска града и заминава за Лайден. Там неговият приятел Юсте Липсе /Юстус Липсиус/, свързан с наскоро създадения Калвинистки университет, му издейства званието официален издател на университета, а след това работи в Кьолн. Две години по-късно той се завръща в Анверс.

През следващите четири години той продължава да работи като печатар. Последното значително произведение, което издава, е *Мартирологий романи* /1589/ от кардинал Бароний. Умира през същата година, като оставя след себе си предприятие с голяма слава, надживяло с 300 години своя създател. ■

Съвременен шрифт, наречен *плантен*, приличаш на използвания от големия анверски книгоиздател

dEeFfGgHhIijjKkLl